

УДК 001:891

Н.М. Сухова

ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ РЕФОРМ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Анотація. У статті розглядаються основні тенденції освіти XXI століття і перспективи реформування вітчизняної освіти.

Ключові слова: освіта, освітнє поле, тенденції освіти, інноваційність, інтернаціоналізація, диверсифікація.

Вступ

XXI століття є епохою зростання темпів і масштабів змін, що обумовлені становленням інформаційного суспільства, в якому пріоритетне значення надається інформації та інформаційним процесам, знанням і високим технологіям та інноваціям. З іншого боку, це час особистісної відповідальності людини і низової самоорганізації, які дають можливість побудови громадянського суспільства там, де рівень свідомості громадян відповідає вимогам такого типу суспільства. Також викликом нової епохи стала антибюрократична революція, коли вже безглуздо керуватися старим патерналістським підходом інвестування чиновництва для вирішення наших проблем. Гірка чаша поразок і втрат дана нам для усвідомлення неефективності бюрократичної системи в умовах якісно нової епохи.

Освіта – найконсервативніша сфера людського існування. Сподіватися на те, що вдасться швидко провести реформи у вітчизняній освіті, не варто. Це є складний і поступовий процес, пов'язаний зі зміною свідомості людей, їхнім ставленням до себе, своєї держави і суспільства. Позитивним моментом освітньої сфери є те, що вона правомірно чинить спротив непродуманому реформуванню, а негативним – надто важко здійснювати доцільні зміни. Для дієвого реформування освітнього поля потрібна низка скоординованих зусиль і послідовних дій від усього суспільства впродовж тривалого часу. Повною мірою здійснити такі складні дії зможе лише добре промотивовані люди. На сьогодні ми маємо в спадок державотворців, які звикли заробляти на тому, що розвалюється, і не вміють заробляти на створенні. Все, що розпадається, легко красти і розпродавати. Як показав досвід останніх двадцяти років існування нашої держави, з нуля ніхто не вміє будувати інституції, які розвалюються.

Аналіз досліджень і публікацій

На сьогодні в Україні та за її межами виходить значна кількість праць, де аналізуються нагальні проблеми і тенденції сучасного освітнього простору та можливості реформування освіти для людини XXI століття. Зокрема, варто відзначити дослідження Р. Апресяна, С. Бенхабіб, Г. Дж. Бермана, А. Дісверга, Н. Лумана, В. Марача, С. Наретіної, А. Огурцова, Е. Дж. Паувера, Т. Петрової, В. Розіна, Г. Сайз, С. Смірнова та ін., а також розробки українських дослідників: В. Андрущенка, О. Базалука, Р. Вернидуба, Г. Волинки, Л. Горбунової, Л. Дротянко, В. Кременя, С. Квіта, А. Кудіна, Є. Литвиновського, В. Саламатова, О. Халапсіса та інших. Кожне з цих досліджень плідно взаємодоповнюють одне одного стосовно проблем сучасної освіти на різних

її рівнях і окреслюють нові траєкторії пошуків для подальшого дослідження.

Постановка завдання

У даній статті ставиться мета в контексті основних тенденцій сучасної освіти визначити, в якому напрямі, є можливими освітні реформи в сучасному українському суспільстві. Для цього ми детальніше розглянемо основні тенденції освіти XXI століття і вийдемо на базові здібності (спроможності) людини нової епохи та потреби суспільства.

Основна частина

Глобальність, як основна риса розвитку сучасної освіти, відбиває наявність інтеграційних процесів у сучасному світі, міждержавних різнопланових взаємодій на рівні суспільного життя. Спостерігається швидкий перехід освіти з категорії національних пріоритетів високо розвинених країн у категорію світових пріоритетів.

Людська цивілізація у XXI столітті переходить на принципово нову, інформаційну, сходинку свого подальшого розвитку. Провідною світовою тенденцією визнається глобалізація соціальних і культурних процесів планетарного рівня. Інформатизоване суспільство характеризується глобалізацією процесів і явищ, що формує єдиний світ, єдиний інформаційний простір, що сприяє взаємопроникненню культур і збагаченню окремих національних культур, зростає роль кожної особистості, що визначає нове розуміння сутності людини, її інтегральної характеристики та місця у Всесвіті. Однак, що поряд із позитивним аспектом, воно створило низку соціальних, економічних, екологічних, духовно-моральних глобальних проблем: інформаційні війни, управління і маніпуляцію свідомістю людей, комп'ютерну злочинність, комп'ютерну ігрову залежність, інтернет-залежність різного рівня, віртуалізацію міжособистісних відносин і т.ін. Тому саме зараз необхідно формувати нову концепцію освіти, яка б випереджала перспективи XXI століття.

Вже понад двадцять років в Україні використовуються широкі можливості міжнародного співробітництва та обміну досвідом у сфері розвитку інформаційних технологій і комунікації. У міжнародному плані процес зближення ідей, інституційних моделей і практики роботи вищих навчальних закладів постійно поглиблюється. Про це свідчить поширення нової демократичної, безперервної, гнучкої моделі освіти в Європі.

Університет є унікальною дослідницькою й освітньою структурою, що являє собою співтовариство вчених і виконує функцію форуму для пошуку нових концептуальних підходів до розробки і вирішення світових проблем [1, с.8]. Здійснюючи всебічний

аналіз і розробляючи цілі, форми і засоби модернізації освіти, синтезуючи світовий освітній досвід, ЮНЕСКО активно сприяє обміну та поширенню найбільш успішних позитивних результатів, дозволяє державам і органам управління освітою проаналізувати узгодженість своєї політики із загальними тенденціями розвитку освіти.

Аналізуючи тенденції сучасної освіти, можна виявити, що в ній чітко простежуються такі глобальні процеси, як диверсифікація і інтернаціоналізація освіти, які водночас і взаємодіють і, на перший погляд, протистоять одна одній. Але чи так це є насправді?

Інтернаціоналізація освіти спрямована на зближення національних систем, розвиток спільних універсальних концептів і компонентів, які складають основу розмаїття національних культур, сприяючи їхньому взаємозбагаченню. Загальні стандарти освіти, обмін студентами, викладачами і дослідниками, визнання дипломів і вчених ступенів, і т.ін., виступають інструментами інтернаціоналізації. Однак інтернаціоналізація освіти зовсім не означає її універсалізації, створення ідентичних національних освітніх систем. Це – швидше сприятиме розвитку національних систем освіти, стимулюючи їх прагнути досягти однакових високих освітніх стандартів. А от шляхи і засоби досягнення цих стандартів кожна країна самостійно визначає і обирає відповідною своєю внутрішніми потреб, освітніх традицій та особливостей культури.

На відміну від інтернаціоналізації, диверсифікація пов'язана з організацією нових освітніх установ, створенням міждисциплінарних програм, із додання освітніх функцій громадським установам, із введенням нових напрямів навчання, нових курсів і дисциплін. При цьому змінюються методи і прийоми навчання, процедура набору учнів і студентів. Реорганізується система управління освітою, структура навчальних закладів і порядок їхнього фінансування.

Отже ми бачимо, що процеси диверсифікації і інтернаціоналізації освіти не суперечать один одному, а взаємодоповнюють один одного, визначаючи розвиток освіти і допомагаючи досягненню високих стандартів. Однією з найвиразніших ознак сучасного суспільства є надзвичайна швидкість змін, чимало з яких має радикальний характер. Увесь цивілізований світ іде до п'ятого і шостого технологічних укладів, у яких найбільшою цінністю є людський капітал, людина. Тому сучасна освітня практика наполягає на істотному перегляді традиційних освітніх парадигм, які на початку XXI століття виявилися неспроможними в сенсі забезпечення розвитку будь-якого цивілізованого суспільства.

Побіжний огляд наукових досліджень сучасного багатопольного і полікультурного світу, що зроблений представниками різних галузей наукового знання, одноголосно визначають гуманітаризацію, діалогічність та проектність провідними тенденціями сучасної освіти. У зв'язку з цим вже є і розуміння того, що освіта і навчання не можуть ототожнюватися. Освіта нової епохи не може бути простою трансляцією знань. У добу Інтернету знання для всіх людей є у вільному доступі, що забезпечує відкритість освіти. Тому самоосвіта стає найвищою здат-

ністю людини XXI століття для саморозвитку, що обумовлює новий підхід до визначення цілей і результатів у процесі реформування сучасної освіти.

Нестримний розвиток інформаційних технологій у сучасному суспільстві та їхнє використання в різних сферах життєдіяльності людини породило чимало філософських, теоретично-методологічних і соціально-економічних проблем. Найбільший суспільний резонанс викликає феномен глобальної комп'ютерної мережі Інтернет, що являє собою альтернативне джерело різноманітних відомостей, якісно змінює всю систему накопичення, зберігання, поширення та використання колективного людського досвіду.

Під Інтернет-технологіями сучасна наука має на увазі різні види послуг та сукупність програмних продуктів, що надаються користувачам глобальної мережі. У такий спосіб відбувається освоєння нового інформаційного простору зі специфічними засобами діяльності в ньому. Ці засоби дозволяють не тільки оперативно отримувати інформацію, а й розвивають мислення, дають людині можливість по-новому вирішувати творчі завдання, змінювати сформований стиль розумової діяльності. Будучи досягненням XX століття, Інтернет визначає успіхи інформаційного суспільства в XXI столітті. Однак на сьогоднішній день спостерігається відхід від захоплення можливостями Інтернет до усвідомлення та пошуку шляхів вирішення різних проблем, викликаних все ширшим використанням засобів телекомунікації в різних сферах життєдіяльності людини. Діапазон цих проблем сягає від етичних до екологічних. Таке ставлення до використання сучасних інформаційних технологій відображає необхідний і природний етап розвитку суспільства. Адже «основним об'єктом, що піддається впливу інформаційних технологій, є людина. Технічні та інформаційні засоби стають певним продовженням не тільки тіла людини, а й її розуму. Розширюючи свої можливості, людина все більше і більше потрапляє у неусвідомлену залежність від нею ж створеним техносередовищем. За умов якісно нових соціальних змін, змінюються й вимоги до членів суспільства» [2].

Сучасність вимагає зміни парадигми «освіти – навчання» на «освіту – становлення», коли під останньою мається на увазі становлення духовності людини, процес її самотворення, самооформлення в особистість. Йдеться про процес, коли освіта служить прогресивному розвитку людини, суспільства та цивілізації загалом, – у всіх сенсах. Сучасну людину вкрай необхідно навчити знаходити своє місце, свою нішу в культурі, оформити свій суб-культурний простір тощо. Виходячи із зазначеного, нового статусу і значення має набути філософія як метакультурний феномен, оскільки вона має справу з національними сенсами і може стати головним рефлексивним інструментом у освітній діяльності людини. Відтак, завдання освіти XXI століття полягає в служінні Духові та справжній духовності як пошуку і прогресу, а не тільки як релігії та культурі. Тільки освячена Духом людина стає відповідальним фахівцем високого рівня у будь-якій сфері людської діяльності. Тому нові зміни в освіті необхідно розглядати як найефективнішу в стратегічному плані інвести-

ційну сферу як для окремої особистості, так і для суспільства загалом.

Зміна сутності освіти природньо тягне за собою й адекватні зміни у формах освітньої діяльності з урахуванням типів освітніх просторів. На перший план виходить питання про необхідність суттєвого перегляду та переорієнтації деяких звичних для традиційної освіти ідеалів і норм, які потребують нової інтерпретації та адаптації до змінених параметрів реальності. Так, багато проголошених раніше норм і ідеалів є простими декларативними гаслами, що не відповідають дійсності. Говорячи про гуманізм стосовно до людини, яка навчається і яка навчає, ми реально спостерігаємо протилежний стан речей.

Освіта XXI століття має стати екзистенційною за формою та змістом, що неминує передбачає неабиякий душевний біль і духовні муки, а традиційний гуманізм наполягає «не зачепає», «не нашкодь». А чи можна не зачепити, коли ставиться завдання створити простір, в якому для свідомості людини оголюється Світ – зриваються фальшиві покрови і маски з людини і з Світу? Такий біль є потужним ресурсом для зростання і розвитку, коли висвітлюється і чіткіше усвідомлюється різниця між насильством і зусиллям, без якого неможливий будь-який душевний і духовний рух, а відповідно – нове утворення, зорієнтоване на розвиток.

Критичного переосмислення і рефлексивної проблематизації потребує установка на необхідність у плануванні та організації вищої освіти виходити із запиту-замовлення самих учасників освітнього процесу, оскільки людина, яка приступає до освітнього процесу, навряд чи здатна чітко сформулювати і спроєктувати траєкторію свого освітнього руху (їй ще не ясні ані мета цього руху, ані засоби її досягнення).

Також проблемою освіти XXI століття є її масовість, коли освітній процес загалом зорієнтований на «середнього» учня чи студента. У випадку підняття планки вимог до освітніх стандартів, на цьому середньому рівні не може вчитися сильна і талановита молода людина. Людство, як доводять історичні факти, розвивається не загалом, а завдяки кращим і сильнішим своїм представникам. Відповідно, в межах нової освітньої парадигми переосмислюється й наповненість поняття гуманізму.

Місце освіти в житті суспільства визначається тією роллю, яку відіграють у суспільному розвитку знання людей, їхній досвід, уміння, навички, можливості професійного розвитку та якостей. Глобалізоване та інформатизоване суспільство XXI століття висувають інформацію і знання на передній план соціального та економічного розвитку. А зміни у сфері освіти нерозривно пов'язані з процесами, що відбуваються в соціально-політичному та економічному житті світового співтовариства. Із цих позицій теж правомірно виділити основні тенденції світової освіти. Так по мірі суспільного розвитку чітко проявляється те, що джерелом прибутку все частіше виступають знання, інновації та способи їхнього практичного застосування, що радикально змінює місце освіти в структурі суспільного життя. Набуття нового знання, умінь, навичок, затвердження орієнтації на їхнє оновлення і подальший розвиток стають фун-

даментальними характеристиками людей у часи переходу від індустріального до інформаційного типу суспільства.

Становлення інформаційного суспільства вимагає якісного підвищення людського і інтелектуального потенціалу країн «третього» світу і тим самим висуває сферу освіти на перший план суспільного розвитку. Від вирішення проблем освіти в цих країнах залежать зараз перспективи їхнього соціально-економічного розвитку та вирішення глобальної проблеми подолання відсталості у цивілізованому світі.

У XXI столітті освіта перестає ототожнюватися з формальним шкільним і навіть вузівським навчанням. Будь-яка діяльність для людини може розглядатися як освітня, якщо вона має на меті зміну установки і моделі поведінки індивіда шляхом передачі йому нових знань, розвинення нових у вкрай необхідних навичок і умінь. Для цього значна роль в інформаційному суспільстві відводиться позашкільній і позавузівській освіті. Освіта більше не обмежується стінами навчального закладу і пропонує людині нової епохи «навчатися бути».

Сутність переходу від концепції функціональної підготовки до концепції розвитку особистості полягає не тільки в зміні пріоритетів від державного замовлення на підготовку фахівців до задоволення потреб особистості. Нова концепція передбачає індивідуалізований характер освіти, який дозволяє враховувати можливості кожної конкретної людини і сприяти її розвитку і самореалізації. Можливість цього передбачається за умов розробки різноманітних освітніх програм відповідно до індивідуальних можливостей як студентів (учнів), так і викладачів (учителів). Важливим чинником у цьому напрямку розвитку освіти є формування умінь постійно вчитися (принцип безперервності освіти, умінь самостійної когнітивної діяльності з використанням сучасних і перспективних засобів інформаційних технологій).

Серед основних тенденцій сучасної освіти можна ще відмітити й поступове зміщення пріоритетів від прямого навчання до індивідуального контакту зі студентами (учнями), коли ключові лекції та семінарські заняття залишаються, звичайно, незамінними, проте суттєва частина навчального процесу може проходити під час індивідуальних консультацій із викладачами з конкретних тем чи проблем. Тут особливу роль відіграє принцип діалогічності в освіті, який проявляється у співіснуванні як різних підходів до викладання, так і самих методів викладання [3]. Для реалізації якісно нових цілей освіти потрібен новий тип вчителя – педагог-професіонал, який вмітиме працювати з процесами утворення і розвитку, стане організатором навчальної роботи з вирішення творчих завдань, багатопланової соціально значимої діяльності, перш за все, підлітків та юнацтва. Оскільки педагог має справу безпосередньо з людиною, процесами розвитку її душі і свідомості, то свої дії він повинен будувати на знанні психології особистості та вікової психології, основних підходів до розуміння і пояснення характеру, розвитку особистості в певні періоди життя. Для цього вкрай необхідною є ґрунтовна філософська та психологічна підготовка, щоб бути цікавим для своїх учнів (студентів) і вміти якісно надавати допо-

могу молодим людям із різним рівнем свідомості. Отже, турбота про педагогів є так само важливою як і турбота про учнів, для здійснення основного пріоритету світової освіти – якості.

Розглядаючи основні тенденції освітнього поля людини, вкрай важливо, щоб інформатизація освіти не втратила свого гуманітарного аспекту, адже тоді суспільство неминуче буде деградувати і втратить навіть основи взаєморозуміння. Створення принципово нової техніки не зробили машини основним чинником соціального життя, а лише підвищило роль і значення власне людських чинників. Часто технократичні тенденції електронного навчання виявляються несумісними з основною тенденцією сучасної освіти, що складаються в переході від знаннєвої до особистісної парадигми педагогічного процесу. Перед освітою на сучасному етапі ставляться завдання розробки методології, методів і способів з'єднання інформаційних, демонстраційних та інтерактивних можливостей комп'ютерних технологій, у тому числі Інтернету, з метою досягнення освітнього і розвиваючого ефекту в становленні особистості.

Виходячи з поточного стану інформаційного суспільства, потребує розширення і поглиблення уявлення про інформаційну культуру особистості. Для безпечного існування і гармонійного розвитку членів суспільства інформаційна культура повинна відображати такі аспекти: інформаційну етику, естетику, ергономіку інформаційних технологій, інформаційну безпеку, не тільки в сенсі захисту інформації, а й у сенсі захисту людської психіки. Разом із тим у програмах вищих навчальних закладів повністю, або майже повністю, викорінені курси етики, естетики, релігієзнавства. Складається досить суперечлива ситуація, коли хочемо жити, орієнтуючись на загальнолюдські релігійні і морально-етичні цінності, але активно знищуємо програмні курси, в яких ці цінності транслюються для молодого покоління ХХІ століття.

Зміна освітніх методологій та технологій, зміст програм і навчальних планів вітчизняної освіти ще не призвели до змін у сутності самої освіти, а причиною тому є відсутність змін у цілях, цінностях та сенсі освіти. Нещодавно прийнятий Закон України «Про вищу освіту» є лише частиною процесу реформування вітчизняної освіти. Негаразди вищої школи є продовженням негараздів в освітньому полі людини загалом. Тому реформ, в перспективі, відбудуться в дошкільній та шкільній освіті. Без цього всі реформи знову не матимуть сенсу. Ми знову станемо на шлях безглузлого мавпування освіти Західної Європи чи США. Дуже сумнівним є прагнення швидко визначити якість освіти «незалежними комітетами». Ця позиція

нагадує швидке звітування про успіхи, що неприпустимо для людини нової епохи. Недалекоглядні пропозиції Міністерства освіти України виключити філософію і низку інших гуманітарних дисциплін із навчальних планів вищих навчальних закладів, ініціювали бурні дискусії в наукових і педагогічних колах. Це показало некомпетентність заступників міністра освіти в тій сфері, в якій вони взялись бути управлінцями. На жаль, досвід закордонного стажування управлінців часто демонструє здатність грати в штучно змодельованому просторі, і якщо це припустимо в деяких сферах економіки, політики, то в освіті за це доведеться платити кордонами своєї батьківщини, національними інтересами у сфері духовного і екологічного розвитку країни, які й так стоять у нас на останньому місці [4]. Тому дуже пишно і уважно потрібно втілювати реформи освіти в складні часи для нашої держави, коли водночас накладаються дуже багато чинників: політичних, економічних, соціальних, екологічних тощо. Реформування свідомості людини освіта, в своїй інституційній формі, здійснює лише частково. Більшою мірою це відбувається в освітньому полі людини, яке є набагато ширшим і змістовнішим від її інституційної форми. Означені науковцями негаразди в освіті – методологічні та методичні проблеми шкіл різного рівня, – по теперішній час вирішуються лише на теоретичному рівні, стверджуючи надумані й недосяжні стандарти вітчизняної освіти.

Висновок

Враховуючи основні тенденції розвитку освіти в сучасному світі – глобальність, фундаментальність, цілісність, полікультурність, інноваційність, безперервність, прогностичність, відкритість, гуманістичність і т.д. – не слід забувати, що будь-які глобальні проблеми сучасного стану суспільства пов'язані з морально-духовним, світоглядним потенціалом людини і соціуму. Тому без докорінних змін у сфері освіти вирішити ці проблеми не вдасться. Така можливість може мати місце лише на шляху інтеграції різних систем освіти, звичайно, при збереженні основних національних особливостей.

Список літератури

1. Жуков А.Д., Канаев Н.М. Рождённая сотрудничать: к 50-летию ЮНЕСКО //Образование и наука на пороге третьего тысячелетия. – Новосибирск, 1995. – С. 8 – 13.
2. Купцов О.В. Непрерывное образование и его структура. //Высшая школа в Европе. Том XVI. NI, 1991. – С. 29-30
3. Перспективы: питання освіти. – Париж: ЮНЕСКО, 1991. – №2. – С.21-117.
4. Саламатов В.О. Когнітивне дослідження уявлень управлінського персоналу щодо наслідків реалізації національних інтересів України. //Суспільна політика та стратегічний менеджмент. №1 – 2009. – С.78-87.

Н.Н. Сухова

ТЕНДЕНЦИИ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ РЕФОРМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются основные тенденции образования XXI века и перспективы реформирования отечественного образования.

Ключевые слова: образование, образовательное поле, тенденции образования, инновационность, интернационализация, диверсификация.

N. Sukhova

TENDENCIES OF MODERN EDUCATION: PROSPECTS FOR EDUCATION REFORMS IN UKRAINE

The research surveys on the basic tendencies of the education process and prospects for reforms of our country's education in the 21st century.

Key words: education, educational field, tendencies of education, innovation, internationalization, diversification.